

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

AHİ EVREN'İN ÖLDÜRÜLMESİ VE ÖLÜM TARİHİNİN TESBİTİ

Mikâil Bayram

Eflâkî, «*Menakib ül-arifin*» adlı eserinde Mevlânâ Celâl üd-Din-i Rumî (672/1274) ve etrafındakilerden hatıralar naklederken Seyyid Şeref üd-Din¹, Ahi Ahmed², Evhad üd-Din Kirmanî³ gibi Mevlânâ'ya muarız olan bazı kişilerden de bahsetmiştir. Bu arada Mevlânâ'ya muarız olanların başında gelen veya Mevlânâ ve çevresindekiler tarafından en çok hucuma maruz kalan biri vardır ki, Eflâkî bu zatın adını üç defa Şeyh Nâsir'üd-Din⁴, bir defa da Şeyh Nasîr'üd-Din⁵ diye anmıştır. Mevlânâ da «*Divan-i kebir*»inde bir defa onu Nasîr üd-Din şeklinde ismen anmakta⁶, *Mektubat*'ında da isim zikretmeksizin (Hanıkah-i Ziyâ'nın şeyhi) kötü sıfatlarla aynı zatı anmaktadır⁷.

Biz Mevlânâ ve yakınlarının hucumlarına ve ağır hakaretlerine maruz kalan bu zatın, Anadolu'da Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu ve Dabbağların (Dericilerin) Piri olarak bilinen ve menkibevî adı olan Ahi Evren diye tanınan Şeyh Nasîr üd-Din (veya Nâsir üd-Din) Mahmud olduğunu isbat etmiş bulunuyoruz⁸. Mevlânâ'nın hocası Şems-i Tebrizî'nin (645/1247) katillerinden olduğu için Mevlânâ

1. *Menakib ül-arifin*, Nşr. T. Yazıcı, Ankara 1959-61, I, 119-120; Sipehsalar, *Menakib-i Hazret-i Hudavendigâr*, Trc. M. Baharî, İstanbul 1331, s. 120.

2. *Menakib ül-arifin*, I, 225-276, II, 754-758.

3. *Aynı eser*, I, 439-440.

4. *Aynı eser*, I, 119; II, 188-190.

5. *Aynı eser*, II, 360.

6. *Külliyat-i Şems va Divan-i kebir*, Nşr. B. Feruzanfer, Tahran 1336, s. 193; Mevlânâ, *Divan*, Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 518.

7. *Mükâtebat-i Mevlânâ Celâl üd-Din*, Nşr. F. Nafik Uzluğ, İstanbul 1937, s. 129.

8. Bu konuda «*Ahi Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyet ve Eserleri*» adlı bir makale «*Türk Kültürü Dergisi*»inde (Sayı 191, s. 658-668) yayınlamış bulunuyoruz.

ve çevresindekilerin şiddetli hucumlarına maruz kalan⁹. Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Dîn Mahmud, Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden sonra Şems-i Tebrizî'nin katli hadisesine karıştığı kesin olarak bilinen Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Dîn Çelebi¹⁰ ile birlikte Kırşehir'e gidip yerleşmiştir¹¹. Kırşehir'e yerleştikten sonra Meşhur Sadr ud-Din Konevî ile sürekli olarak mektuplaşmış ve hatta zaman zaman görüşmüşlerdir¹². Eflâkî, Mevlânâ'nın baş düşmanı olan Şeyh Nasir üd-Din'in, Sadr ud-Din Konevî'nin (673/1275) yakınlarından olduğunu da belirtirken : «Her türlü ilimde Sadr ud-Din Konevi ile at başı giderdi¹³.» diyerek, onun büyük bir bilgin olduğunu da kabul etmiştir. Bir başka yerde de onun «*Tabsira*» sahibi olduğunu kaydetmiştir¹⁴. Ayrıca Eflâkî, Mevlânâ ve yakınlarının muarızı olan bu zatın ölümü ile ilgili olarak iki hikâye daha anlatmıştır ki, biraz ileride söz konusu edilecektir. İşte burada Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un Moğol asıllı ve Mevlânâ'nın müridi ve yakın dostu olan Kırşehir Emiri Nur ud-Din Caca tarafından öldürüldüğünün ve ölüm tarihinin tesbitine çalışılacaktır. Bu arada Anadolu Selçukluları Devri'nin bazı sosyal ve siyasî olaylarına da ışık tutulmuş olacaktır.

Anadolu Ahi Teşkilâtı'nın kurucusu olarak bilinen Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din'in Kırşehir'de kendi adı ile anılan mahalledeki

9 *Menakib ül-arifin*, II, 188-190.

10 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâl üd-Din*, İstanbul 1959, s. 81, 93-94.

11 Eflâkî Dede, eserinin bir yerinde (3/412. Hikâye) Alâ üd-Din Çelebi'yi Kırşehri (Kırşehirli) diye anmıştır. Gene Eflâkî'den, Alâ üd-Din Çelebi'nin oğul ve torunlarının Kırşehir'de ikamet etmekte olduklarını öğreniyoruz. (Bk. *Aynı eser*, 8/58. Hikâye). Bu kayıtlardan, Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Din Çelebi'ye yazdığı mektupların (Bk. *Mektuplar*, Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1953, s. 40-41, 101-102) Kırşehir'e gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinden sonra Alâ üd-Din Çelebi'nin de Kırşehir'e Yerleşmiş olduğu ve Ahi Evren ile kader birliği içinde oldukları görülmektedir.

12 Sadr üd-Din Konevî ile Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din'in mektuplaşmasını konu edinen bir makale neşr etmiş bulunuyoruz. Bkz. *Tarih Dergisi*, (İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Hatıra Sayısı), İstanbul 1979, s. 11-28.

13 *Menakib ül-arifin*, II, 188. Eflâkî, bu sözüyle Ahi Evren ile Sadr ud-Din Konevî arasında teati edilen mektuplarda bu iki bilginin bazı ilmi ve felsefi konulardaki münakaşalarını kasdetmiş olmalı.

14 «*Tabsira*» Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din'in uzun adı «*Tabsiret ül-mubtedi ve tezkiret ül-müntehi*» olan eseridir. Kâtib Çelebi de bu eseri Konevî'ye nisbet ettikten sonra (Bk. *Keşf uz-zunun*, İstanbul 1941-1943, I, 338) bazı nüs-

Ahi Evren Camii'ne bitişik olan türbesinde medfun olduğu bilinmektedir. Fakat bugüne kadar hakkında pekçok araştırmalar yapılan¹⁵ Ahi Evren'in ölüm tarihi şöyle dursun, 200 seneye varan zaman farkı içinde yaşadığı devir dahi tesbit edilememiştir. Bir taraftan Ahi Evren'in Anadolu Selçukluları Devri'nin en güçlü sultanı Alâ üd-Din Keykubad (618-634/1221-1237) ile ilgisi bulunduğu dair haberler¹⁶. Onun VII(XIII). asır ortalarında yaşadığını belirlemektedirken, diğer taraftan onun Orhan Gazi Devri (726-716/1326-1360) azizlerinden olduğuna dair rivayetlere dayanarak¹⁷ VIII(XIV). asrın ilk yarısında yaşadığı öne sürülmüştür¹⁸. Efsanevi bir şahsiyet olduğu da öne sürülen Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din'in ölümünden sonra adına düzenlenen vakfiyede¹⁹ şeyhinin adı Şeyh Hâmid-i Veli olarak geçiyor diye onu Hâmid üd-Din Aksarayî'nin (805/1402-03) müridi olarak gösterme fikrini izhar edenler dahi olmuştur²⁰. Efsaneler ise, onu Hz. Peygamber'in amucası Abbas'ın

halarında Şeyh Nasir üd-Din el-Muhaddis'e ait olduğuna dair kayıtların bulunduğu işaret ederek Eflâkî'nin tesbitini doğrulamaktadır.

15 Bu konuda geniş bibliyografya için bk. F. Taeschner, *İslâm Ortaçağında Futuvva, İktisat Fak. Mec.* İstanbul 1955, XV, 32. Aynı zatın *İslamca* IV, 1934, s. 31-34 deki yazısı.

16 Firdevsi-i Rumi, *Menakıb-i Hacı Bektaş-i Veli*, Ngr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 50-53.

17 Aşık Paşa-zade, *Tarih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1332, s. 202; Taşköprüzade, *Şakayık-ı nu'maniyye*, Şahsi Kütüphanedeki nüsha, yp. 4b; Gelibolulu Âli, *Künh ü'l-akbar*, V, 63-65.

18 Muallim Cevdet, Ahi Evren adına düzenlenen vakfiyeyi neşrederken (Bk. *Zayl ala Fasl fi kitabî'r-Rihla li İbn Battuta*, İstanbul 1351/1932, s. 279-282) Vakfiye sahibini Orhan Gazi devrine yaklaştırmak için olacak, vakfiyenin 676 (1278) olan tarihini 706 (1306) olarak değiştirmiştir. C. Hakkı Tarım ise, aynı düşünce ile Ahi Evren'in çağdaşı olan Sultan Alâ üd-Din Kaykubad'ın son Selçuklu sultanı III. Alâ üd-Din Keykubad (707/1306) olması gerektiğini savunmuştur (Bk. *Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Kırşehir, 1938, s. 116-117). Aynı yazar bir başka eserinde (*Tarihte Kırşehir*, İstanbul 1948, s. 89) Ahi Evren ile Edebalı'nın oğlu Ahi Mahmud aynı kişilerdir tezini savunmaktadır.

19 Bu Vakfiyenin iki nüshası Kırşehir Turizm Derneğinde bulunmaktadır.

20 A. Gölpınarlı, *Menakıb-i Hacı Bektaş-i Veli* (Açıklamalar Kısım), s. 120-122. Oysa bu Vakfiyede adı geçen Şeyh Hamid-i Veli, esas adı Hamid olan Şeyh Evhad üd-Din Hamid el-Kirmanî olup (Bk. *Menakıb-i Evhad üd-Din-i Kirmanî*, Ngr. B. Feruzanfer, Tahran 1969, s. 10-11; Muhyi'd-Din İbn el-Arabi, *Fu-tuhat ü'l-mekkiyye*, Bulak 1293, I, 165), Ahi Evren'in şeyhi ve kayınpederidir.

oğlu olarak göstermektedir²¹. Durum böyle olunca Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud el-Hoyî'nin ölüm tarihini kesin olarak ortaya koyacak olan bu çalışmamızın önemi rahatlıkla anlaşılmış olacaktır.

ÖLÜM TARİHİNİN TESBİTİ

Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un 20 kadar eseri bulunduğunu yayınlamış olduğumuz birkaç makalede belirtmiştik²². Bu eserlerde ve bu eserlerin yazma nüshalarında bulunan bazı kayıtlar, Eflâkî'nin onun hakkında anlattığı olayların ışığı altında değerlendirilmeğe tabi tutulunca Ahi Evren'in ölüm tarihi kesin olarak ortaya çıkmaktadır.

Evvelâ dostu Sadr ud-Din Konevî'ye yazdığı mektuplardan birinde bir münasebetle o günün 25 Şevval 653 (27 Kasım 1255) Cumartesi günü olduğunu kaydetmiştir²³. Bu kayıtla onun bu tarihte hayatta olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Keza Sultan II. İzz üd-Din Keykavus'a ithaf ettiği «*Lataif-i hikmet*» adlı eserinin önsözünde, «655 (1257) yılının sonuna gelindiği zaman»²⁴ cümlesini kullanmaktadır ki, bu kayıttan da onun 655 yılının son ayı olan Zî'l-hicce (Aralık 1257) ayında da hayatta olduğunu öğreniyoruz. Diğer taraftan 673 (1275) yılında hayatta olmadığına dair bir kayıt bulunduğu gibi²⁵ «*Menahic-i seyfi*» adlı eserinin 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) istinsah tarihli nüshasının²⁶ müstensihi Konyalı Ali b. Süleyman b. Yu-

21 *Ahi Şecere-name*'lerinde, Ahi Evren adının Hz. Peygamber tarafından kendisine verildiği, Hz. Ali'nin kızı Rukiye ile evlendiği ve Peygamber'in direktifi ile Anadolu'ya (Diyar-i Rum'a) fuhat için geldiği anlatılmaktadır. *Şecere-nameler*'de Ahi Evren'in Anadolu'ya geliş tarihi ise, 830 (1425) olarak belirtilmektedir.

22 *Ahi Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri, Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 191, s. 658-668; *Baba İshak Harekâtının Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile İlgisi, Diyanet Dergisi*, XVIII, 69-78.

23 Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 1633, yp. 113b.

24 Esad Ef. (Süleymaniye) Ktp. nr. 2880, yp. 1b; Blochet, *Catalogue*, I, 61-62.

25 Bu kayıтта Ahi Evren'in adı Şeyh Nasîr üd-Din olarak Evhad üd-Din-i Kirmanî ile beraber geçmekte ve her ikisi için «*رضى الله عنهما*» tabiri kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kaydın yazıldığı tarihte hayatta olmadığı anlaşılmaktadır.

26 Halet Ef. İlâvesi (Süleymaniye) Ktp. nr. 92, yp. 32a.

nus, bu nüshanın 1^a sahifesinde eser ve yazarı için düşdüğü kayıta eserin yazarının adını kaydettikten sonra onu, « قدس الله روحه و جعل في املا المليون درجته بفضل و كرمه و وسع جوده » şeklinde coşkun bir dua ile yad etmiştir. Bu duadan Ahi Evren Şayh Nasîr üd-Din Mahmud el-Hoyî'nin belirtilen tarihte de hayatta olmadığı kesin olarak anlaşılmaktadır. Duanın rast gele bir duadan farklı oluşu, yani coşkun ifadelerle ölünün yadedilmiş olması, ölümden duyulan acının tazeliğini gösterir. Bu bakımdan Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) tarihine yakın bir zamanda vefat ettiğine hükmedilebilir. Böylece Ahi Evren'in vefat tarihini, Zilhicce 655 (Aralık 1257) ile 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) yılları arasında ve fakat muhtemelen verilen ikinci tarihe daha yakın bir tarihte vefat ettiğini belirlemiş oluyoruz. Bununla beraber Eflâkî'nin Sivash Nefis üd-Din'den naklen anlattığı bir olay bu ihtimali doğrulamakta ve bu tarihi, yıl olarak belirlemeyi mümkün kılmaktadır.

Olay şöyledir : Konya'da Vezir Ziya ud-Din Hanikâhı diye bir hanikâh ve bu hanikâhın büyük bir şeyhi varmış ki, iki hanikâhın şeyhliğini yapıyormuş. İsmi açıklanmayan ve fakat Mevlânâ'nın muarızlarından olduğu tasrih edilen bu şeyh, Dünya'dan göçünce, Mevlânâ devrin mâliye nazırına bir mektup yazarak Vezir Ziyâ üd-Din Hanikâhı şeyhliğine Hüsam üd-Din Çelebi'nin tayin edilmesini ister²⁷. Mevlânâ'nın bu mektubu üzerine, Mâliye işlerine bakan Vezir Tâc üd-Din Mu'tez'in²⁸ aracılığı ile Vezir Ziyâ üd-Din Hanikâhı'nın Hüsam üd-Din Çelebi'ye verilmesi hakkında sultandan ferman alınır²⁹. Çelebi Hüsam üd-Din'in posta oturma-merasimi yapılmak üze-

27 Mevlânâ'nın bu mektubu için bk. *Mektubât-i Mevlânâ Celâl üd-Din*, Nşr. F. Nafiz Uzluğ, İstanbul 1356/1937, s. 128-129.

28 Tac üd-Din Mu'tez, Celâl üd-Din-i Hvarzmşah'ın I. Alâ üd-Din Keykubad'a elçi olarak gönderdiği bilgin Muhyî'd-Din Tahir b. Umer'in oğludur (Bk. *Müsameret ül-ahbar*, s. 73). Kardeşi II. İzz üd-Din Keykavuş ile taht mücadelesine girişen IV. Rukn üd-Din'in yardım almak gayesiyle elçi olarak Moğollar nezdine gönderilen Tac üd-Din Mu'tez Moğollar tarafından vâzirlük makamına tayin edilmiştir (Bk. *Müsameret ül-ahbar*, s. 65-66; *el-Evamir ül-alâiyye*, s. 647).

29 Burada adı zikredilmeyen sultan, IV. Rukn üd-Din Kılıçaslan (658-63/-1260-65) olsa gerek. Çünkü Tac üd-Din Mu'tez bu sultan zamanında Moğollar tarafından Maliye işlerine bakan vezir olarak Anadolu'ya gönderilmiştir.

re Mevlânâ ve bütün yakınları sözü edilen hanikâha giderler. Mera-
sim sırasında orada bulunan Ahi Ahmed³⁰ ayağa kalkar ve : «Biz
bu adamın (Hüsâm üd-Din Çelebi'nin) şeyhliğini kabul etmiyoruz»
der, Hüsâm üd-Din'in serilmiş bulunan seccadesini de katlayarak
orada bulunanlardan birinin eline verir. Az kalsın büyük bir fitne
kopacaktı. Mevlânâ o sırada yalınayak dışarı çıkar. Şeyhler ve ileri
gelenler geri çevirmek için uğraşırlarsa da muvaffak olamazlar.
Büyüklerin ve Emirlerin araya girmesine rağmen Ahi Ahmed'i red
ve tard ederek kulluğa kabul etmez. Sultan bu durumdan haberdar
edilince Ahi Ahmed'i öldürtmek ister. Fakat Mevlânâ buna rıza
göstermez. Sonunda o şeyhten boşalan her iki hanikâhın da şeyhliği
Çelebi Hüsâm üd-Din'e verilir³¹.

Eflâkî bu şeyhin ölümüyle ilgili olarak bir hikâye daha nak-
letmiştir³². O da şöyledir : Mevlânâ, Hüsâm üd-Din Çelebi'nin ba-
ğında imiş. Yakınlarıyla sema yaparlarken Mevlânâ birden bire :
«Ey dostlar. Ziya üd-Din Hanikâhı'nın Çelebi Hüsâm üd-Din'e ait
olmasını istiyorum» demiş. Ertesi gün şehirden gelenler, hiçbir has-
talığı ve rahatsızlığı olmadığı halde Ziya üd-Din Hanikâhı şeyhinin
öldüğünü ve minareden sela verdikleri haberini getirmişlerdir. Ef-
lâkî, bu şeyhin kibirli, zorba, dünya sevgisi ve garazkârlığı yüzünden
Mevlânâ ve çevresindekileri devamlı kötülediğini ve aleyhlerinde
bulunduğunu, bu yüzden de Cennet Ehli'nin okuna hedef olup öl-
düğünü belirttikten sonra, bu şeyhin ölümünden üç gün sonra Haz-
ret-i Mevlânâ'nın emri ile Çelebi Hüsâm üd-Din'in posta oturma me-
rasimi yapıldığını da kaydetmektedir. Bu demektir ki, Mevlânâ, bu
şeyhin ölümünden önce Ziya üd-Din Hanikâhı'nın, Hüsâm üd-Din

30 Eflâkî'ye göre, zamanın cebabiresinden (zorba), kuskang, anûd (inatçı)
bir adam olan Ahi Ahmed, Evhad üd-Din-i Kirmani'nin müritlerindendir. *Me-
nakib-i Evhad üd-Din-i Kirmani*'de (s. 139-141) adı geçmektedir.

31 *Menakib ül-arifin*, II, 754-758. II. İzz üd-Din Keykavus ile IV. Kılıc-
aslan mücadelesinde Ahiler Keykavus'u destekliyorlardı. Nitekim tam bu mü-
cadeleler sırasında Ahi Evren'in II. Keykavus'a «*Letaif-i hikmet*» adlı bir eseri
ithaf ettiğini (Bk. Esad Ef. Ktp. Nr. 2880, yp. 1b) görüyoruz. Keykavus mağ-
lub olup ülkeyi terkedince, iktidarı ele geçiren IV. Kılıcaslan Ahilerin ve medre-
selerini ellerinden almış ve onların Mevlânâ'ya intisab etmelerini istemiştir. Bu
olayda da bunu görmekteyiz. Ahilerden bazılarının -kerhen de olsa- buna rıza
gösterdiklerini de biliyoruz.

32 *Menakib ül-arifin*, I, 558.

Çelebi'ye verilmesi ile ilgili yukarıda sözü edilen mektubunu hemşehrisi Vezir Tac üd-Din Mu'teze'e yazmıştır.

Bu iki hikâyede adı zikredilmeyen şeyhin, Ahi Evren Şeyh Nasîr ud-Din Mahmud el-Hoyî olduğu şundan bellidir.

1— Bu şeyhin —iki hikâyede de— Mevlânâ'nın muarızlarından olduğunun belirtilmiş olması.

2— Bu hanikâhın Hüsam ud-Din Celebi'nin emrine verilmesine rıza göstermiyen Ahi Ahmed'in Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din'in hapis-hane arkadaşlarından ve Evhad üd-Din-i Kirmani'nin müritlerinden oluşu³³.

3— Sultan IV. Rukn üd-Din Kılıçaslan'ın saltanatı zamanında (658-63/1260-65) vuku bulan bu olayın Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un ölüm tarihi için belirttiğimiz tarih ile uyuşması.

4— Zaten Eflâkî eserinin bir başka yerinde Ziya üd-Din Hani-kâhî şeyhinin Vezir Nasîr üd-Din olduğunu bildirmektedir³⁴. Eflâkî burada «Vezir» kelimesini günahkâr anlamında kullanmış olmalıdır. Bilindiği gibi «Vezir» kelimesi «Vizr» kökünden olup günahkar de-

33 Ahi Ahmed, *Menakıb-i Evhad üd-Din-i Kirmani*'de Kirmânî'nin müritlerinden olduğu belirtilmekte olup, I. Alâ üd-Din Keykubad devrinde Malatya Muhafızlığına (Şihna) tayin edilmiştir (Bk. adı geçen eser, Nşr. B. Feruzanfer, Tahran 1347, s. 139). Sa'd üd-Din Köpek olayından sonra Ahi Ahmed, Sa'd üd-Din Köpek taraftarı olduğu öne sürülerek Konya'ya getirilmiş bizzat sultan tarafından sorguya çekilmiş, işkenceye tabi tutulmuş ve hapsedilmiştir (Bk. *Aynı eser*, s. 140-142). Nitekim Eflâkî de Mevlânâ'nın muarızlarından olan Ahi Ahmed'i kötülemekte, hakaret etmekte ve hapse düştüğüne de işaret etmektedir (Bk. *Menakıb ül-arifin*, I, 225, 276; II, 755-758). Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din de Celâl üd-Din Karatay'a sunduğu «*Medh-i fakr u zemm-i dünya*» adlı eserinde (Bursa Eski Eserler Ktp. Hüseyin Çelebi Kısım, Nr. 1184, 180b) beş sene süreyle işkence ve zulme maruz kaldığını, zindana atıldığını bildirmektedir ki bu beş sene Sa'd üd-Din Köpek'in öldürüldüğü tarih olan 637 (1239-40) ile Gıyas üd-Din Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 642 (1244-45) yılları arasında geçen süredir. Ayrıca II. Gıyas üd-Din Keyhüsrev, tahtına göz koyduklarını ileri sürerek Baba İlyas'ı da tutuklattığını ve bazı müritlerini de öldürttüğü Elvan Çelebi'nin «*Menakıb ül-kudsîyye*» sinden (Mevlânâ Müzesi Ktp. Nr. 4937, yp. 24b-25a) öğrenmekteyiz. İbn Bibi de Sa'd üd-Din Köpek'in öldürülmesinden sonra taraftarlarının da öldürüldüklerini yazmaktadır (Bk. *el-Evâmîr ül-alâîyye*, Nşr. A. Sadık Erzi, Ankara 1956, s. 479-482). Baba İshak İsyanı'nın gerçek sebebinin Gıyas üd-Din'in Ahi ve Türkmen ileri gelenlerine karşı giriştiği temizleme hareketi olduğuna dair makâlemiz için bk. *Diyanet Dergisi*, XVIII, 69-78.

34 Adı geçen eserin Türkçe tercümesinde, II, 133, (4/104. Hikaye).

mektir. Anadolu Selçukluları döneminde Nâsır üd-Din adında bir vezire rastlanmamaktadır.

Şimdi Eflâkî'nin naklettiği bu iki olayda öldüğü belirtilen ve fakat adı açıklanmayan Ziya üd-Din Hanıkahı şeyhinin Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Dîn olduğunu tesbit ettikten sonra bu olayın tarihini ve dolayısıyla Ahi Evren'in vefat tarihini bir yıl içinde sınırlamak için devrin bazı siyasi olaylarına deyinmemiz gerekmektedir.

652-58 (1255-60) yılları arasında cereyan eden II. İzz âd-Din Keykavus ve IV. Rukn üd-Din Kılıçaslan mücadelesi sırasında³⁵ Tac üd-Din Mu'tez elçilik yapmaktadır. 658 (1260) de Antalya'ya kaçarak oradan kuvvet toplayıp orta Anadolu'yu almayı düşünen II. Keykavus'un bu kuvvetlerine karşı koymak için Moğollardan yardım almak üzere gönderilen elçi Tac üd-Din Mu'tez'dir³⁶. Ancak bu elçilik görevinden dönüşte Moğollar tarafından mâliye işlerine bakan ve Moğollara ait vergileri takibeden vezir olarak 658 (1260) yılında Anadolu'ya gönderildi³⁷. İşte Tac üd-Din Mu'tez bu görevde iken Mevlânâ kendisine mektup yazarak Vezir Ziya üd-Din Hanıkâhı'nın, Hüsam üd-Din Çelebi'ye verilmesini istemiştir³⁸. Böylece Eflâkî'nin Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Dîn'in ölümünden hemen sonra vuku bulduğunu anlattığı olayın tarihi de 658 (1260) yılının son aylarıyla 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) tarihi arasında sınırlanmış oluyor.

AHİ EVREN ŞEHİDEN ÖLMÜŞ OLMALI

Eflâkî, eserinin bir yerinde Mevlânâ'nın muarızı olan bu şeyhin, yani Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un Cennet ehli'nin okuna hedef olmak suretiyle öldürüldüğünü³⁹, bir başka yerinde de bu şeyhin müritleri tarafından zehir verilerek öldürüldüğünü yazıyor⁴⁰. Birbiriyle çelişen bu iki haberden çıkarılacak doğru sonuç Ahi Evren

35 *el-Evâmir ül-alâiyye*, s. 635-640 *Müsameret ül-ahbâr*, s. 71-77; O. Turan, *Keykavus II., İslâm Ansiklopedisi*, IV, 644.

36 *Müsameret ül-ahbâr*, s. 65-66; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 493.

37 *Müsameret ül-ahbâr*, s. 73; *Selçuklular zamanında Türkiye*, s. 525-526.

38 *Mükâtebât-i Mevlânâ Celâl üd-Dîn*, s. 127-128.

39 *Menakib ül-arifin*, I, 558.

40 *Aynı eser*, II, 190.

Şeyh Nasîr üd-Din'in eceliyle değil şehiden öldürüldüğüdür. Gerçekten de Ahi Evren, Kırşehir Emiri, Moğol asıllı ve Mevlânâ'nın dostu ve müridi Nur ud-Din Caca tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Hem bütün menkibe yazarlarının yaptığı gibi, Eflâkî de yukarıda görüldüğü gibi anlattığı olayların yer ve zamanını belirlememektedir. Bu bakımdan Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din'in nasıl öldürüldüğünü açıklayabilmek için tekrar 658-660 (1260-1262) yıllarında cereyan eden bazı siyasî olayları hatırlatmamız gerekmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, II. İzz üd-Din Keykavus ile IV. Rükûn üd-Din Kılıçaslan mücadelesi, Moğolların destek ve direktifi ile hareket eden Kılıçaslan'ın galibiyeti ile son bulup, II. İzz üd-Din Keykavus'u destekleyen Denizli (Lâdik) ve Karaman Türkmenleri 659 (1261) da mağlub edilince, Moğol Noyanı Alıncak'ın emri ile Muîn üd-Din Süleyman (Pervane), Keykavus taraftarı olup, Türkmenleri destekleyen ileri gelen devlet adamlarını toplayarak Noyan Alıncak'a teslim eder. Alıncak da onları kâmilten şehid ettirir⁴¹. Bu şehidlerden sadece yedisinin adı kaynaklarda mezkurdur⁴². Oysa Moğollar'ın bu olayları yatıştırmak için gizli ve açık daha birçok zevatın canına kıydıkları muhakkaktır. Nitekim Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din ile Sadr ud-Din Konevî arasında mektup götürüp getiren, çok zengin bir tâcir olan el-Hâcc Tac üd-Din Kâşî adındaki zatın da gene IV. Rükûn üd-Din'in tahta oturduğu tarihten hemen sonra Moğollar tarafından bir gece evi basılarak öldürüldüğü ve servetinin yağma edildiğini Eflâkî'den öğreniyoruz⁴³. Devrin tarihçi-

41 *el-Evamir ül-alâiyye*, s. 642; *Müsameret ül-ahbar*, s. 72-73; F. Köprülü, *Anadolu Beyliklerine Dair Bazı Notlar*, *Türkiyat Mec.* İstanbul, 1928, II, 17.

42 *el-Evamir ül-alâiyye*, s. 642; *Müsameret ül-ahbar*, s. 72; *Anonim Tarih-i âl-i Selçuk*, Nşr. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 46.

43 Ahi Evren, Sadr ud-Din Konevî'ye yazdığı mektuplardan birinde «Bîrader-i azîz, Muharrir ül-fezail, Seyyid ül-akran» diye andığı bu Tac üd-Din Kâşî'nin kendisine mektup getirdiğini yazmaktadır. Bk. *Mukatebat*, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2412, yp. 54b. Mevlânâ'nın da bir mektubunu Kırşehir Emiri Seyf ud-Din Tuğrul'a götüren bu zatın adı Mevlânâ'nın mektubunda Tac üd-Din olarak geçmekte ve Tâcir olduğu belirtilmektedir. Bk. *Mektuplar*, Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 185. Ahi Evren'in mektubunda ise, görüldüğü gibi Tac üd-Din Kâşî olarak anılmakta ve Konevî'nin başlısı olduğu belirtilmektedir. *Menakıb ül-arifin*'de de (I, 278-279) el-Hacc Kâşî diye adı geçen bu zatın, birkaç defa hacca gitdiği, seyahatları esnasında pekçok meşhur şeyhin sohbet-

leri bu ve benzeri olaylar hakkında pek fazla bilgi vermemiş belki de susmak zorunda kalmışlardır. İşte bu olayların tarihi 659 (1261) yılının ilk aylarıdır⁴⁴.

IV. Rûkn üd-Din Kılıcaslan 658 (1260) yılında iktidarı ele geçince⁴⁵ kendisine bağlı olan ümerayı (Komutanları) belli makamlara getirir. Çevre illere ve uclara da bazı tayinler yaptı. Kırşehir Emirliği'ne de Nur ud-Din Caca tayin edildi. Ankara Aksaray, Çankırı, Kastamonu, Kırşehir ve Uc bölgelerde Türkmen ve Ahiler (Tarihçilerin ifadesiyle Havâric) bu yeni tayinlere ve yönetime karşı ayaklandılar. Tarihçi Kerim üd-Din Mahmud el-Aksarayî, fitne diye adlandırdığı bu isyanların bastırılışını «Mum rüzgâr karşısında sönmeye mahkumdur» diyerek⁴⁶ memnuniyetini ifade etmektedir.

İşte bu direnişlerin en şiddetlisi Kırşehir'de oldu ki, Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud ve çevresindekiler tarafından yönetildiği muhakkaktır. Burada isyancıların Nur- üd-Din Caca'yı şehre sokmadıkları, bunun üzerine asker sevk edilerek şehrin muhasara edildiği, şehir zaptedilince de isyancıların kâmilten kılıçtan geçirildiği an-

tinde bulunduğu ve Sadr ud-Din Konevî'nin bağlılarından olduğu da burada belirtilmektedir. Eflâkî'ye göre: Bir defasında Mevlânâ ile Konevî'nin buluştukları bir mecliste bu el-Hacc Kâşî de bulunmuş, Mevlânâ'ya karşı terbiyesizlik edip gücendirmiştir. Bu terbiyesizliğinin cezası olarak bu olaydan üç gün sonra birkaç rind evini basarak kendisini öldürüp nesi varsa alıp götürmüşlerdir. Moğollar'ın bu şekilde ortadan kaldırdıkları daha birçok kişiler vardır.

Sadr ud-Din Konevî ile Ahi Evren'in yakınlarından olan el-Hacc Tac üd-Din Kâşî, Mevlânâ ve çevresindekiler arasında sevilmeyen bir kişi olduğu Eflâkî'nin onun hakkındaki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu zatın da Ahi Evren'in bazı yakınları, ve Türkmen ümera gibi öldürüp serveti müsadere edilenlerden biri olmalıdır. Eflâkî, Moğol yanlış tutumu ve Türkmen ve Ahilere düşmanlığından dolayı ve Mevlânâ'ya da bir kerâmet payı çıkarmak gayretiyle sık sık yaptığı gibi bu olayı da kısmen tahrif ederek anlatmaktadır.

44 Bu olayın tarihi için 1261-1264 yılları arasında değişen tarihler üzerinde durulmuştur. Bk. M. Varlık, *Germiyan Oğulları*, Ankara 1974, s. 12. Oysa 659 (1261) yılının ilk ayları olduğu anlaşılmaktadır. Ahi Evren 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) den önce öldürüldüğüne göre, bu olayın tarihi de bu tarihten önce olmalıdır. Bk. *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 525.

45 *Anonim Selçuklu Tarihi*'nde Rûkn üd-Din Kılıcaslan'ın 659 (1261) yılı 14 Ramazan ayında tahta oturduğu bildirilmektedir. Bu tarih isyanların bastırılışı ve Rûkn üd-Din'in duruma tamamen hakim olup muzaffer olarak tahta geçişinin tarihi olmalıdır.

46 *Müsameret ül-ahbâr*, s. 73-74.

laşılmaktadır. Adı geçen tarihçi aynen şöyle demektedir. «Kırşehir Emirliği Nur üd-Din Caca'ya verildi. Orduyla onun üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler (Türkmenler) ki, ona uymuşlardı kâmilten öldürüldüler»⁴⁷. Baba İlyas'ın torunu Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi (761/1360) de Hacı Bektaş ile Osman Gazi'nin kayınpederi Edebalı'nın sultanla savaşmayı göze almadıklarını söylerken⁴⁸ Kırşehir'de Ahi Evren ve arkadaşlarının katliama tabi tutuldukları olayı kasdetmiş olmalıdır. Zannedildiği gibi⁴⁹ Baba İshak İsyanı'nı kasdetmiş olamaz. Çünkü 726 (1326) da ölen Edebalı'nın Baba İshak İsyanı'na ulaşması mümkün görünmemektedir⁵⁰. Selçuklu devri yazarlarının, Ahi Evren üzerindeki şiddetli fikri ve siyasi baskılardan ötürü Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din adını anmadıklarını, bazılarının da bir şahıs zamiriyle Ahi Evren'i işaret ettiklerini görüyoruz⁵¹. İşte Tarihçi Kerim üd-Din Aksarayî, yukarıda sunduğumuz sözlerinde «O» zamiri ile Ahi Evren Şeyh Nasir üd-

47 *Müsameret ül-ahbar*, s. 75 :

امارت قهرشهر بنورالدین جاجا تفویض نمودند بالشکر بر سرا و آمد و مدتی محاصرت نمودند و اورا از قلعه قلع کردند و خوارج که متابعت او نموده بودند علی حده قتل رفتند.

48 *Menakıb ül-kudsiyye*, Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 4937, yp.

49 A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1981, s. 163-165.

50 Edebalı ile Baba İlyas arasındaki ilgiye dair rivayetleri izah edebilmek için olmalı Neşri ve Taşköprü-Zade gibi Osmanlı tarihçileri Edebalı'nın 120 sene yaşadığını yazmışlardır.

51 Ahi Evren üzerindeki şiddetli siyasi ve fikri baskılar sonucunda adının ve eserlerinin tarih boyunca meçhul kaldığını belirtmiştik (Bkz. *Ahi Evren Kimdir?*, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı, 191, s. 658-668; *Baba İshak Harekâtı*, *Diyanet Dergisi*, XVIII, 69-78). Gene bu baskılar yüzünden devrin birçok yazarları, Ahi Evren'in adını anmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu cümleden olarak *Menakıb-i Evhad üd-Din-i Kirmani*'nin yazarı (s. 158) Anadolu bir bilgin (Danışmend) diyerek adını vermediği zatın Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din Mahmud olduğunu isbat edecek bazı deliller vardır. Gene aynı yazar, (s. 71) Ahi Evren'in zevcesi olduğunu tesbit ettiğimiz Evhad üd-Din-i Kirmani'nin kızı Fatma (Bu konuda «*Anadolu Bacıları Teşkilâtının Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?*» adlı Makalemiz *Belleten*'de yayımlanmak üzere.) esaretten döndükten sonra (658/1260) babasının arkadaşının evinde kalmak istediğini ve oraya gittiğini belirtirken Ahi Evren'in adını ve nerede ikamet etmekte olduğunu açıklamaktan kaçınmıştır. Ancak *Menakıb-i Hacı Bektaş* (Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958) ve Aşık Paşa-Zade'nin «*Tarih-i Âl-i Osman*»'ndan (İstanbul 1332. s. 205) Fatma Bacı'nın Kırşehir'e, yani kocası olan Ahi Evren'in yanına gitmiş olduğunu öğreniyoruz. Bundan başka İbn Bibi de eserinde (s. 307)

Din Mahmud'u işaret ettiğine inanıyoruz. Aynı tarihçi eserin bir başka yerinde de Sadr ud-Din-i Konevî'den bahsederken, Türkmen şeyhleri ve bu arada Ahi Evren'i de kasdederek «şu riyakârlar takımı da bu zamanda o tarikat önderi karşısında Tasavvuf'tan dem vurmaktaydılar»⁵² demek suretiyle isim zikretmeksizin Türkmen şeyhlere karşı gayzını ortaya koymaktadır. Burada belki de Ahi Evren ile Şeyh Sadr üd-Din Konevî arasında teati edildiğini tesbit ettiğimiz mektuplarda bu iki bilgin arasında geçen münakaşaları kasdetmiştir. Görülüyor ki, bu tarihçi de isim zikretmekten kaçınmıştır.

İşte burada anlatılan olayın tarihi 659(1261) dir. Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din de 10 Receb 660(31 Mayıs 1262) tarihinden çok önce ölmüş olduğunu söylemiştik. Bu olay, yani Caca oğlu Nur ud-Din'in Kırşehir'deki isyanı bastırıp, isyancıları kılıçtan geçirmesi de yukarıda bahsi geçen Türkmenleri destekleyen Selçuk Ümera'sı'nın Moğol Noyanı Alıncak tarafından öldürülmesi olayından birkaç ay sonradır. Bu bakımdan Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un bu olayda isyancıların lideri olarak öldürüldüğüne muhakkak nazarıyla bakıyoruz. Nitekim Evliya Çelebi, İstanbul'daki Dabbağlardan bahsederken Dabbağların Ahi gelenek ve kurallarını uygulamakta olduklarını kaydettikten sonra, bu Dabbağların pirlerinin Ahi Evren olduğuna, yanlarında teberrüken sakladıkları, iftihar vesilesi olarak titizlikle korudukları yeşil sırık üzerinde deriden yapılmış bir bayrak bulunduğunu ve bu bayrağın Ahi Evren'den kalma olduğuna, Ahi Evren'in Zalim Sultan'a (Dehhak) karşı bu bayrağı açarak isyan ettiğine inandıklarını da kaydetmektedir⁵³. Bu rivayet de Ahi Evren'in şehiden öldüğünü göstermekte ve iddiamızı doğrulamaktadır. Bah-

I. Alâ ud-Din Keykubad'a eser ithaf edenlerden söz ederken isim zikretmemektedir. Ahi Evren'in «*Yezdan-şinâht*» ve «*Murşid ül-kifaye*» adlarında iki eserini I. Keykubad'a sunduğu göz önünde bulundurulursa, İbn Bibî'nin isimlerini zikretmediği yazarlardan birinin de Ahi Evren olduğu sonucuna varmamak mümkün değildir. Keza *Menakıb-name* ve *Ahi Şecere-nameleri*'nde Ahi Evren, Ahiler'in Sultanı diye anılmaktadır. Bu bakımdan Tokatlı Nâsir üd-Din Vâiz «*Futuvvet-name*» sinde (Ngr. F. Faeschner, Leipzig 1944, s. 56-57) isim zikretmeksizin «Ahilerin Sultanı» dediği, medhedip rahmet dilediği kişinin de gene Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud olduğuna inanıyoruz.

⁵² *Müsamerat ül-ahbar*, s. 91.

⁵³ *Seyahat-name*, İstanbul 1316, I, 495.

sini ettiğimiz isyan olayının hatırası asırlarca Dabbağlar arasında unutulmadan yaşamıştır. Ayrıca Kırşehir ve çevresinde bazı halk söylentileri de Ahi Evren'in eceliyle ölmediğine delâlet etmektedir ki, biraz ileride söz konusu edilecektir.

Diğer taraftan gerçekten Ahi Evren'in bir dönemde yöneticilerden hoşnud olmadığı ve hatta onlara karşı isyankâr bir tutum içinde olduğu bazı eserlerinden sezilmektedir. Bilhassa ömrünün sonunda yazdığı anlaşılan ve bir Vasiyyet-name niteliğinde olan «Ağaz u encam» adlı eserinin bir yerinde «Özellikle bu zamanın kurt tiynetli padişahları kişilerin —varisleri olsa bile— terekesine (miras) el koymaktadırlar. Şeriatın hükümleri büyük ölçüde kalktı. İslâmdan sadece bir ad kaldı»⁵⁴ demektedir ki, bu tutumu da onun gerçekten devlete karşı isyan bayrağını açmak suretiyle fikirdaş ve gönüldaşları Baba İlyas ve Baba İshak'ların yolunda gittiğini göstermektedir.

Bir şey daha var : Belki de Ahi Evren daha hayatta iken onun tasarrufunda bulunan Konya'daki Hanikâh-i Ziya ve Hanikâh-i Lâ-lâ müritlerinden alınıp, Hüsam üd-Din Çelebi'ye verilmek istendi. Bunun üzerine fevran göstererek isyan bayrağını açtı. Nitekim Eflâkî'nin ifadesinden de bu şeyh, yani Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din daha hayatta iken Mevlânâ hemşehrim dediği Vezir Tac üd-Din Mu'tez'i araya sokarak Sultan'dan (IV. Rükûn üd-Din Kılıçaslan) bu iki Hanikâh'ın Hüsam üd-Din Çelebi'ye verilmesine dair fermanın çıkarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Hüsam üd-Din posta oturma merasimi Ahi Evren'in ölüm haberinin Konya'ya gelişinden üç gün sonra vaki olmuştur.

Tarihçi Kerim üd-Din Mahmud el-Aksarayî'nin örtülü olarak bahsettiği ve Ahi Evren ve arkadaşlarının öldürüldükleri Kırşehir'deki isyan ve katliam olayına diğer Anadolu Selçukluları devri tarihçilerinin hiçbirisi yer vermedikleri gibi, Mevlevî yazarlar da —Biraz ileride söz konusu edileceği üzere— Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Din Çelebi de bu katliamda öldürüldüğü halde hiçbir surette bu olaydan bahsetmemişlerdir. Ancak Mevlânâ'nın diğer oğlu Sultan Veled kardeşinin ölümü münasebetiyle yazdığı bir Rubaîde : «Alâ üd-Din'in yasıyla ay karaya büründü, Güneş ve gökyüzü başlarına kül serp-

54 *Ağaz u encam*, Bursa Eski Eserler Ktp. (Hüseyin Çelebi Kısmı), nr. 1184, yp. 198a.

tiler»⁵⁵ demek ve kardeşinin ölümü sırasında ay tutulduğuna işaret etmektedir. Aynı şekilde «*Menakıb-i Ahi Evran*»ın yazarı da Ahi Evren'in ölümünden bahsederken :

«Ay tutuldu yahtısını virmedi
Kimsene yıldız ışıgın görmedi»⁵⁶

diyerek Ahi Evren'in ölümü sırasında ay tutulduğunu kaydediyor. Bu iki yazarın birbirinden habersiz olarak Ahi Evren ve Alâ üd-Din Çelebi'nin öldükleri günün bir Ay tutulması olayına tesadüf ettiğini belirtmiş olmaları bir gerçeğin ifadesi olmalıdır. Buna göre 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) tarihinden biraz önce ölmüş olduğu sonucuna vardığımız Ahi Evren'in vefat tarihi yıl ve gün olarak da Astronomik bir hesaplama ile tesbit edilebilir düşünceyle İstanbul Fen Fakültesi Astronomi Bölümü yetkilileriyle görüştük. Doç. Dr. Tarık Gökmen Bey 1 Nisan 1261 (27 R. Evvel 659) günü parçalı bir ay tutulmasının vaki olduğunu ve bu Ay tutulmasının Türkiye'de görüldüğünü ellerindeki almanaklardan tesbit ettiler⁵⁷. Kendilerine burada teşekkür etmeyi bir borç sayıyorum. Böylece yukarıda bir yıllık zaman içinde sınırladığımız Ahi Evren'in vefat tarihi bu Astronomik hesaplama ile hem te'yid edilmiş, hem de gün olarak belirlenmiş oldu. Ayrıca Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Din Çelebi'nin de Ahi Evren ile birlikte Kırşehir'de öldürüldüğüne dair görüşümüz de doğrulanmış oluyor.

HALK RİVÂYETLERİNDE AHI EVREN'İN ÖLÜMÜ

Ahi Evren'in öldürülmesi, Anadolu'da Ahi ve Türkmen çevrelerinde derin üzüntüye sebep olduğu muhakkaktır. Onun «*Menahic-i seyfi*», «*Metali'ül-iman*» ve «*Tabsira*» adlarındaki üç eserini vefatından hemen sonra, yani 10 Receb 660 (31 Mayıs 1262) yılında Denizli'de (Lâdik) yani Denizli ve çevresindeki Türkmenler arasında

55 *Divan-i Sultan Veled*, Nşr. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1941, s. 571.

درسونه علامه سیه چادرکرد
خرشید و سپهر خان ره بر سرکرد
پوسته شنیده ام علی جرکرد
این سفله جهان بین که علا را جرکرد

56 *Menakıb-i Ahi Evran*, Nşr. F. Taeschinar, Wiesbaden, 1945, s. 18.

57 Oppolzer, *Cannon der Finsternisse*, Blat No. 118.

istinsah eden Konyalı Ali b. Süleyman b. Yunus'un onun vefatından duyduğu acıyı ifade etmesi⁵⁸ Türkmenlerin onun ölümünden duydukları acıya tercüman olduğunu göstermektedir. «*Menakıb-i Ahi Evren*» de⁵⁹ şu aşağıdaki beytler de onun ölümünden duyulan üzüntüden izleri muhafaza etmektedir.

Ol gice kim dünyeden gidaridi	Ahret mülkine seyridaridi.
Ay tutuldu yahtısını virmedi	Kimsene yıldız ışıgın görmedi.
İrtesi kim resm uruldu mateme	Ölümü od saçtı kamu âleme
Matemi halkın yüreğin tağladı	Yir ü gök anın yasından ağladı.

Eskiden beri siyâsî entrikalar sonucu veya mazlum olarak öldürülen kişiler özellikle Mutasavvıflar olmuştur. Bu kişilerin bağları olan müridler, şeyhlerinin ölümünü esrareniz bir biçimde yorumlamış, bazan da öldüğüne inanmak istememişler ve bu inançlarını yaymışlardır. Meşhur Hüseyyin b. Mansur el-Hallac (309/921) bir Karmatî dâîsi (Tebliğci) olduğu halde Abbasiler tarafından idam edilmiş, öldürülmesi ile ilgili Sünnî Müslümanlar bile pekçok esrarenizliklere inanmışlardır. Şihab üd-Din Suhreverdi el-Maktul (587/1191), Şems-i Tebrizî (645/1247) ve daha pekçok sofinin öldürülmeleriyle ilgili çeşitli haberler ve inanışlar yayılmıştır. İşte Ahi Evren Şeyh Nasîr üd-Din Mahmud'un öldürülmesi olayı da halk arasında bu tür söylentilere yol açmıştır. Bu söylentilerin mevcudi-

58 Halet Ef. İlâvesi (Süleymaniye) Ktp. nr. 92, yp. 1a.

59 Franz Taeschner tarafından (*Gülscheris Mesnevi auf Achi Evren den Heiligen von Kirschehr Und Patron der Turkischen Zunft*, Wiesbaden 1955) neşredilen bu eser Ahmed Gülşehri'ye mal edilmektedir. Oysa Gülşehri Mevlevî'dir ve Mevlânâ'ya derin saygı duymaktadır (Bk. Gülşehri, *Mantık üt-tayr*, Nşr. A. Sırrı Levent, Ankara 1957, s. 14.) Böyle olunca tabii olarak Ahi Evren'e de muhalif olacağından bu *Menakıb-name*'nin onun tarafından yazılmış olması mümkün değildir. A. Sırrı Levent de bir başka cihetten mütalaa yürüterek bu *Menakıb-name*'nin Gülşehri tarafından yazılmış olmayacağını ileri sürmüştür (Bk. *Mantık üt-tayr* Önsözü, s. 13). Ayrıca Ahi Evren'in Moğollarla ve Moğol yanlısı yönetimle mücadelesine karşılık Gülşehri'nin «*Felek-name*» adlı eserini Gazan Mahmud Han'a ithaf etmesi, onun Moğollarla hoş ilişkiler içinde olduğunu ve Ahi Evren'e karşı olacağını gösterir. Durum öyle gösteriyor ki, Nur ud-Din Caca ve oğulları Kırşehir ve çevresinde Mevlevîliği yaymak ve böylece Ahi ve Türkmenler'in o bölgedeki nüfuzunu kırmak maksadıyla Süleyman-i Türkmen ve Ahmed Gülşehri gibi meşayihî oraya götürmüş ve himaye etmişlerdir.

yeti de Ahi Evren'in eceliyle değil mazlum olarak öldürüldüğünü göstermektedir. W. Ruben, Ahi Evren'in öldürülmüş olduğunu bilmediği halde Kırşehir'de halk arasında yaşayan Ahi Evren'in ölümü ile ilgili bazı inanışları derlemiştir⁶⁰. Ahi Evren'in öldürülmesi olayından bazı hatıraların bu halk inanışları arasında günümüze kadar yaşadığını görmekteyiz.

Halk arasındaki söylentilere göre : Ahi Evren arkadaşları arasında bulunurken Ejder olup bir taşın altına girmiştir. Bugünkü türbesi bu taşın bulunduğu yerde yapılmıştır⁶¹. Gene bir başka söylentide şöyle deniyor : «Bu gün onun türbesi kazılacak olsa dahi kemiklerine tesadüf edilmeyecektir. Çünkü o normal bir insan gibi ölmüş değil, birden bire gözlerden kaybolmuştur»⁶². Bu haber Nur ud-Din Caca'nın Kırşehir'e girip isyancıları kılıçtan geçirdiği sırada 90 yaşında olan Ahi Evren'in kimvurduya gittiğini veya savaş enkazı arasında kaybolduğunu düşündürmektedir. Zira 90 yaşındaki güçsüz bir ihtiyarın kim vurduya gitmesi ihtimal dahilindedir. Eflâkî'nin, onun Cennet ehli'nin okuna hedef olarak öldüğünü söylemesi⁶³ de Ahi Evren'in savaş sırasında kimvurduya gittiğinin ifadesi olmalıdır. Belki de devlet yanlısı olanlar böyle bir imaj yaratarak suçluları gizleme cihetine gitmişlerdir. Biraz sonra bu halk inanışlarına tekrar dönülecektir.

ÖLÜMÜNDEN SONRA AHI EVREN VE ÇEVRESİNDEKİLER

Şüphesiz Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din Mahmud öldürüldükten hemen sonra kendisine bir türbe yaptırılmış olamazdı. Pek muhtemeldir ki, devlete karşı isyan sırasında öldürüldüğü için cenaze namazı dahi kılınmadan defnedilmiştir. Netekim Ahi Evren ile birlikte şehid edilen Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Din Çelebi'nin cenazesi Konya'ya getirilmiş⁶⁴ devlete karşı isyan sırasında öldürülmüş

60 W. Ruben'in bu konudaki eseri, Sayın Hocam Abidin İtil tarafından «Kırşehir'de Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri» adıyla Almanca'dan Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bk. *Belleten*, Ankara 1947, XI, 601-640.

61 Aynı makale, 636-637.

62 Aynı makale, 637.

63 *Menakib ül-arifin*, I, 558.

64 Alâ üd-Din Çelebi'nin Mevlânâ dergâhındaki mezar kitabesi Şevval

olduğu için olacak Mevlânâ oğlunun cenaze namazını kılmamıştır⁶⁵. Muhterem Abdalbaki Gölpınarlı hocamız ve Mevlânâ ve etrafındakiler üzerinde araştırmaları ile temayüz etmiş diğer araştırmacıların zannetdikleri gibi, Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesi olayına karıştığı için Mevlânâ oğlunun cenaze namazını kılmamış değildir. Çünkü Mevlânâ, Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesinden sonra Kırşehir'e yerleşen oğlu Alâ üd-Din-Çelebi'ye üç ayrı mektup yazmış ve bu mektuplarda oğluna kendisini affettiğini, aile ocağına dönmesini ve sevgili oğlunu özlediğini yazmıştır⁶⁶. Hatta bu mektuplardan birinde, oğlunun dönmesini sağlaması için Emir Seyf üd-Din'e⁶⁷ yüz suyu dökmeye bile katlandığını yazıyor⁶⁸. Böyle olunca Mevlânâ'nın, oğlu Alâ üd-Din Çelebi'nin cenaze namazını kılmamasının sebebi ancak Kırşehir'deki isyan esnasında öldürülmüş olmasıyla izah edilebilir. Ayrıca gerek Sipehsalar ve Eflâkî gibi eski Mevlevî yazarlar

ayı sonlarında 660 (19-29 Eylül 1262) tarihlidir. Şüphesiz bu tarih Alâ üd-Din Çelebi'nin ölüm tarihi değil, belki mezar kitabesinin yazıldığı tarihtir. Alâ üd-Din Çelebi'nin mezarının Konya'da olmasına da şaşılmalıdır. Çünkü o devirde cenazelerin uzak yerlere götürüldüğüne sık sık raslanır. Söz gelimi Celâl üd-Din Karatay 8 Ramazan 652 (28 Ekim 1254) tarihinde Kayseri'de öldüğü halde, türbesi halen Konya'dadır. Bunun gibi örnekler çoktur.

65 *Menakıb ül-arifin*, I, 85; Ayrıca Kırş. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1959, s. 93; B. Feruzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, Trc. F. Nafiz Uzluk, İstanbul 1963, s. 103.

66 Mevlânâ, *Mektuplar*, Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 16-17, 101-102. Abdalbaki Gölpınarlı Hocamız bu eserinde Mevlânâ'nın, oğlu Alâ üd-Din Çelebi'ye mektuplar yazdığını belirttiği halde, Alâ üd-Din'in nerede ikamet etmekte olduğu üzerinde hiçbir açıklama yapmamıştır. Eflâkî'nin Alâ üd-Din Çelebi'ye Kırşehri (Kırşehirli) demesine bir anlam verilemediği anlaşılmaktadır.

67 Abdalbaki Gölpınarlı'nın (*Mektuplar*, Açıklamalar kısmı, s. 221) de, F. Nafiz Uzluk'un (*Mektubat-i Mevlânâ Celâl üd-Din* İndeks kısmı, s. 169) da kimliğini tesbit edemedikleri bu Emir Seyf üd-Din, II. İzz üd-Din Keykavus döneminde Kırşehir Emiri olup, Ahi Evren'in «*Menahic-i Seyfi*» adlı eserini sunduğu Emir Seyf üd-Din Tuğrul'dur (Bk. Bursa Eski Eserler Ktp. [Hüseyin Çelebi Kısım], nr. 1184, yp. 60a). I. Alâ üd-Din Keykubad'ın Haslarından idi. Harput'un fethi sırasında Keykubad'ın emri ile burçlara sancağı diken bu emiri, İbn Bibi (s. 440) Emir Tuğrul diye anmıştır. Emir Tuğrul'un Halife en-Nasır Li-Dinillah'a karşı ayaklanmaları bastırmak üzere Alâ üd-Din Keykubad tarafından yardım olarak gönderilen ordunun başında Bağdad'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Bk. İbn ül-Enceb, *el-Cami' ül-Muhtasar*, s. 148.

68 *Mektuplar*, s. 41

ve gerek son zamanlarda Mevlânâ üzerinde araştırma yapan bazı yazarların Alâ üd-Din Çelebi'de bazı anormal haller bulunduğu yolundaki iddialar ise, tamamen yersiz ve meseleleri anıyamamaktan doğan bir çıkış yolu arama gayretinden doğmaktadır. Oysa o devirde Mevlânâ ve çevresindekilerle Ahi Evren ve çevresindekiler (Ahiler) birbirleriyle mücadele halindeydiler. Bu mücadelenin siyasî, ırkî, dinî Tasavvufî ve fikrî yönlerini «Şems-i Tebrizi'nin öldürülmesi Meselesi» adlı neşretmek üzere olduğumuz makalede yazmış bulunuyoruz. Burada şu kadarını açıklamakta fayda görüyoruz. Mevlânâ'nın dostu Hüsam üd-Din Çelebi, başlangıçta Ahi iken —Ki Ahi Türk'ün oğludur— şimdilik bilemediğimiz bir sebepten dolayı Mevlânâ ve çevresindekilerin safına katılmıştı. Mevlânâ'nın oğlu Alâ üd-Din Çelebi de Ahiler arasında yer almış ve bir Ahi muallimi (Sadr) idi. Bu kısa açıklamadan sonra gene Ahi Evren'e dönelim.

Eflâkî, Ahi Evren için (Eflâkî'nin hoşlanmadığı çevrede) giyabında cenaze namazı kılındığına işaret etmiştir⁶⁹. Bugün mevcud olan Ahi Evren Türbesi'nin ilk defa ne zaman yapıldığı hakkında kesin bir şey söylemek durumunda değiliz. Ancak şu kadarını belirtelim ki, bazı halk inanışları Ahi Evren'in ölümünden sonra —Aşık Paşa (733/1332) zamanında— gömüldüğü yerin tesbit edilmeye çalışıldığı veya ona temsili bir makam yapıldığı, bağlılarını da tesbit edilen yerin gerçekten onun medfun olduğu yer olduğuna inandırmak ve böylece onlarda psikolojik bir tatmin husule getirmek için kerametvari bazı haberler icad edilmeye çalışıldığı yolundadır. Bu haberlerden birinde, bir araya gelmeleri mümkün olmayan Aşık Paşa, Ahi Evren ve Nur ud-Din Caca bir araya getirilmekte ve şöyle denmektedir. «Bu üç kişi Aşık Paşa'nın Türbesi'nin bulunduğu yerde bir araya geldiler ve kendilerine edebî istirahat yeri olacak mevkîi tayin etmek istediler. Üçü de geceyi sabaha kadar namaz kılmak ve dua etmekle geçirdi. Sabah olup da güneş ufuktan doğunca Aşık Paşa eline bir ok alarak havaya attı; ok gelip Ahi Evren Türbesi'nin inşa edileceği yere düştü. Atılan ikinci ok da Caca Bey Camii'nin olduğu yere ve üçünü ise, Aşık paşa'nın kendi

69 *Menakib ül-arifin*, I, 558.

türbesinin yapılacağı yere saplandı»⁷⁰. Bu haber, Ahi Evren'in mezarının yerini belirleme çalışmalarına Aşık Paşa'nın da katıldığını düşündürmekle beraber, bugünkü Ahi Evren Makamı'nın (Sadece türbe kısmı) ilk defa Aşık Paşa'nın hayatta olduğu sırada, yani 1333'den önce yapıldığını da akla getirmektedir. Nitekim diğer bir halk rivayeti bu görüşü te'vid etmekte ve Aşık Paşa'nın Dabbağ (Derici) çırağı olan Ahi Evren'in kaybolduğu haberini alınca gelip ona bir türbe yaptırmıştır denmektedir⁷¹.

Bugün mevcut olan Ahi Evren Türbesi'nin bir makam olduğuna dair görüşümüzü de doğrulayan bazı halk rivayetleri bulunmaktadır. Bu rivayetlerin birinde, «Ahi Evren'in kaybolduğu yerden üzeri yazılı bir taş kitabe yerden kendiliğinden çıkmış ve sonradan onun üzerine türbe inşa edilmiştir»⁷². Hatırlanacağı gibi İstanbul alınca İstanbul surları dışında şehid olan Hz. Peygamberin ashabından Ebu Eyyüb el-Ensari'nin (Eyyüb Sultan) mezarı da Ak Şemseddin tarafından aynı şekilde tesbit edilmiştir. Nitekim Kırşehir Ahi Evren Türbesi'nin zemin katı incelendiği zaman zemin üzerine bir sanduka yapıldığı ve burada bir mezarın bulunmadığı farkedilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi halkı veya Ahi Evren'e bağlı olanları psikolojik bir tatmine kavuşturmak için bu rivayet —Eyyüb Sultan'ın Mezarını tesbitte olduğu gibi— icad edilmiştir. Daha gerçekçi bir halk rivayetinde ise, şöyle denmektedir. «Bugün onun (Ahi Evren'in) türbesi kazılacak olsa dahi kemiklerine tesadüf edilmeyecektir. Çünkü o normal bir insan gibi ölmüş değil, birden bire gözden kaybolmuştur»⁷³.

I. Murad Hüdavendigâr zamanında (763/1361) Ankara ve çevresindeki Ahi Beylerinin Ankara ve çevresini Osmanlı Devletine ilhak etmelerinden sonra⁷⁴ Kırşehir'de Osmanlı idaresi altına girmiş

70 *Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri, Belleten, XI, 635.*

71 *Aynı makale, 637.*

72 *Aynı makale, 637.* Kırşehir Ahi Evren Türbe ve Camii'nin restorasyon çalışmalarına katılanlar da zemin katta bir mezarın bulunduğu hususunda şüphe izhar etmektedirler. Bu durum da yukarıda sunduğumuz halk rivayetlerini doğrulamaktadır.

73 *Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri, 637.*

74 Hoca Sa'd üd-Din, *Tac üt-tevarih*, İstanbul 1279, I, 67-69.

oldu. Bundan sonra Ahi Evren Türbesine de ihtimam gösterilmiş olmalıdır. Çünkü I. Murad'ın bir Ahi olduğunu biliyoruz. Kesin olarak bilinen bir şey var, o da: Ahi Evren Türbe, Tekke ve Camii'nin II. Murad ve oğlu Fatih Sultan Mehmed zamanında inşa edilmiş olduğudur.

Nur ud-Din Caca'nın Kırşehir'de gerçekleştirdiği ve Ahi Evren ile beraberindekilerin öldürülmesi ile neticelenen katliamdan sonra pekçok Ahi'nin batıya (Uclara) kaçtıkları muhakkaktır. Muhtemelen Osman Gazi'nin kayın pederi Edebalı ve Abdal Musa da bu katliamdan kurtulup batıya göçenlerdendir⁷⁵. Nitekim halk rivayetlerine göre de Ahi Evren'in ölümünden sonra Kırşehir'de dericiliğe (Tabaklık) artık son verilmiş ve bir daha dericilik yapılamamıştır⁷⁶. Bu demektir ki, Caca Oğlu Nur ud-Din Kırşehir'de Ahiliğin kökünü kazımıştır. Kırşehir'den göçenler, Kırşehir ve çevresinde kalanlarla ilgilerini kesmeyip, Nur ud-Din Caca ile mücadelelerini sürdürdükleri de anlaşılmaktadır. Nitekim Ahi Evren Şeyh Nasir üd-Din Mahmud'un eşi Fatma Ana (Kadıncık Ana) Uclardaki Türkmenlerle irtibat kurduğu, Abdal Musa ile gizli (Siyasî) ilişkilerinden dolayı Nur ud-Din Caca tarafından takibata uğradığı ve bu siyasî baskılara dayanamıyarak Sulucakaraöyük'e göçmek zorunda kaldığı rivayet edilmektedir⁷⁷. Bu durum Abdal Musa'nın Kırşehir'deki Ahi ve Türkmenlerle ilgisini sürdürdüğünü göstermektedir. Batıya göçen Bektaşî ve Ahilerin ise, Osmanlı Devletinin kurulmasında ve güçlenmesinde en önemli amil olduğu bilinmektedir⁷⁸.

75 Taşköprü-zade, Edebalı'nın Karamanlı olduğunu yazmaktadır (Bk. *Şakayık-ı nu'maniyye*, Özel Kütüphanemdeki nüshası, yp. 2a). Hüseyin Hüsameddin'in «*Amasya Tarihi*» inde (İstanbul 1322-32, III, 206) belirttiği gibi, Edebalı Kırşehir'den Söğüt'e göçmüştür. Kırşehir o dönemde Karaman Devleti hududları içinde olduğu için Karamanlı olduğu öne sürülmüştür. Nitekim Aşık Paşa'nın oğlu Elvan Çelebi'nin (767/13663) «*Menakıb ül-kudsiyye*»sinden (Mevlânâ Müzesi Ktp. nr. 4937, yp. 113a-113b) Edebalı'nın bir zamanlar Kırşehir'de ikamet etmekte olduğunu, Hacı Bektaş'a yakınlığı bulunduğunu bilahere Söğüt'e gittiğini öğreniyoruz.

76 *Kırşehir'in Dikkatimizi Çeken San'at Abideleri*, 637.

77 *Tarih-i Âl-i Osman*, s. 204-205; *Kırşehir Tarihi Üzerinde Araştırmalar*, Kırşehir 1938, s. 103-105.

78 Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 131-172.